

Калашников В. М.,
професор кафедри теорії держави і права,
конституційного права і державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПРАВОВИЙ СТАТУС «ІНДІАНСЬКОЇ ЗЕМЛІ» У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ: ДО 130-РІЧЧЯ АКТУ ДАУЕСА (1887)

LEGAL STATUS OF THE INDIAN LAND IN THE UNITED STATES: TO THE 130 ANNIVERSARY ACTUAL DAYS (1887)

Стаття присвячена аналізу особливостей правового статусу земель індіанців Сполучених Штатів, квінтесенцією якого є Акт Дауеса, прийнятий в 1887 році.

Ключові слова: корінні жителі США, індіанські резервації, земельна власність, Акт Дауеса.

Стаття посвящена аналізу особенностей правового статуса земель индейцев Соединенных Штатов, квинтэссенцией которого является Акт Дауэса, принятый в 1887 году.

Ключевые слова: коренные жители США, индейские резервации, земельная собственность, Акт Дауэса.

The article is devoted to the analysis of peculiarities of the law status of indian lands of the United States, the quintessence of which is the Dawes Act, adopted in 1887.

Key words: indigenous people of the USA, Indian reservations, land ownership, Act of Dawes.

Актуальність дослідження. Будівництво демократичної і правової української держави все ще перебуває у стані становлення, і тому не вирішені належним чином майже всі основні проблеми, реалізація яких є «пропуском» до світової спільноти цивілізованих держав. Серед них на увагу заслуговують такі проблеми, як конституційне закріплення юридичного статусу національних меншин, що вважаються корінними народами, і належних таким спільнотам супутних прав, визнаних світовим співтовариством.

Корінні народи – це народи, які проживають у багатотнісних суспільствах незалежних країн. Вони є нащадками тих, хто споконвіку населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, в період її завоювання або колонізації або в період встановлення наявних державних кордонів. В Україні корінними народами є українці, кримські татари, караїми та кримчаки, котрі походять з території Криму, а також греки Приазов'я. Решта національних меншин України є діаспорою народів, котрі мають свої етнічні батьківщини чи національні утворення за межами України.

Правовий статус національних меншин в Україні регулюється Конституцією України від 28 червня 1996 р., Декларацією прав національностей України та законом «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року. Держава гарантує їм певні політичні, економічні, соціальні, мовні, культурні та інші права, що притаманні всім іншим народам нашої країни. Проте автохтонні меншини потребують особливих заходів щодо захисту з боку держави їхнього права на володіння, користування і розпорядження основним багатством людей, землею, на який багато століть жили їхні пращури.

Земля, безсумнівно, є основним засобом виробництва в сільському господарстві, завдяки якому забезпечуються основні потреби автохтонного населення

України, переважно зайнятого саме в цьому секторі української економіки. На жаль, значна частина корінного населення нашої держави після вимушеного переселення з окупованого російським військом Криму до Херсонської, Ніколаївської та Запорізької областей України зазнають великих труднощів з облаштуванням на цих територіях внаслідок відсутності особливого режиму землекористування, який є в цивілізованих країнах світу для задоволення потреб автохтонних народів. Саме такий режим притаманний Сполученим Штатам, де в даний час проживають близько п'яти мільйонів індіанців, що становить приблизно 1,6% населення країни.

За визначенням Міністерства внутрішніх справ США, до американських індіанців зазвичай належить людина, в якій є хоча б частка індіанської крові, та яка визнається індіанцем одним з племен. Захист та послуги, що надаються урядом США для членів племен, обумовлені не статусом людини як американського індіанця в етнологічному сенсі, а тим правовим смислом, що вкладає в нього держава: ця людина, в першу чергу, є членом племені, яке визнано США, та з яким Америка підтримує особливі довірчі стосунки.

Нині у США налічуються 565 індіанських племен, офіційно визнаних федеральною владою. Для їхнього позначення в офіційному листуванні використовується термін «суверенний народ такого-то племені» (sovereign nation). Вони мають право на формування свого уряду, на прийняття законів (закони штатів у них не діють), на встановлення податків, на присвоєння статусу одноплемінника, на ліцензування та регулювання практично всіх видів діяльності на своїй території, загальна площа якої становить 2% території США [1]. Проте існує найбільш важлива проблема правового регулювання соціальних відносин в індіанському середовищі. Нею є питання про правовий

статус так званої «індіанської землі», аналіз якого є основною метою даної статті.

Стан наукового осягнення проблеми. Слід вказати, що наслідки «індіанської земельної політики США», квінтесенцією якої є Акт Дауеса, для індіанців були приголомшливі, адже замість «конвергенції» вони опинилися у становищі чужинців на власній землі. Тому власне «білі» американські вчені, до числа яких корінні жителі США себе не відносять, намагаються уникнути аналізу цього акту. В той же час індіанські фахівці з проблеми, яких у США мало, адже юридична освіта для жителів резервацій є незбагненою мрією, надають наслідкам цього акту негативну оцінку. Зміст їх поглядів на дану проблему можна, скажімо, ілюструвати назвою дослідження юриста-індіанця С. Півара «Акт Дауеса: як Конгрес США намагався знищити життя в індіанських резерваціях» [2]. У той же час в Україні є прихильник індіанської політики США, представник кримськотатарського народу Рустем Мамут оглу Аблятиф, голова правління кримськотатарської організації «Інститут громадянського суспільства». Цей юрист перебував на науковому стажуванні у США і за його результатами оприлюднив схвальну для уряду Америки працю «Досвід державної політики США щодо племен американських індіанців та корінних жителів Аляски. Висновки для України» [3]. Істина ж лежить десь посередині, й вона ще вимагає свого неупередженого вивчення, спроба якого подана в даній праці.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до права США визнається, що до числа корінних народів цієї країни належать різні племена індіанців, які проживають на території США, включаючи Гаваї та Аляску, а також ескімоси й алеути. При цьому слід звернути увагу на те, що в США індіанців прийнято називати корінними американцями, так як англомовне «Indians» має подвійне значення – індіанці та індійці. Термін «корінні американці» підкреслює самотність індіанців, тому він видається більш політично коректним.

Відомо, що Конгрес США 2 червня 1924 року оголосив, що аборигени, які народилися в територіальних межах США, визнані американськими громадянами. За даними перепису 2010 року в США проживає п'ять мільйонів індіанців та їх нащадків (близько 1,6% населення країни) [4]. Правовий статус індіанців цікавий тим, що юридично все вони є громадянами США, одночасно залішаючись під опікою уряду, який поклав виконання цього завдання на Міністерство внутрішніх справ, що має зовсім інші функції, ніж МВС України. Це міністерство опікується лісопарковим господарством, геологічною службою, регулюванням видобутку корисних копалин і управлінням рибних та земельних ресурсів тощо. Власне індіанськими справами, передусім – управлінням землями аборигенів, займається Бюро у справах індіанців, створене при МВС США 11 березня 1824 року. Саме БДІ майже два століття втілює в життя індіанську політику уряду США.

«Індіанське питання» завжди було питанням аграрним і тому закономірно, що всі «індіанські»

закони диктувалися, насамперед, прагненням відібрати в індіанців землю. Всього американський уряд привласнив 80 млн. акрів землі (32 млн. га), за що індіанці мали отримувати ренту, яка начебто відшкодовує їхні втрати. Але уряд купував землю в індіанців за безцінь, щоб потім продавати її переселенцям, залізничним компаніям і спекулянтам, отримуючи величезні прибутки. Така індіанська політика є нерозчленованою єдністю з моменту утворення першого американського штату Вірджинія (1607) до нашого часу. При тому основною віхою у вирішенні проблем індіанського землекористування є акт, який в побуті відомий як Акт Дауеса (1887), названий так на честь його творця, сенатора Генрі Лоуренса Дауеса з штату Массачусетс. Офіційна ж назва закону: «Акт, який передбачає виділення кількох тисяч земельних ділянок, призначених на потреби корінних американців і для поширення на індіанців законів Сполучених Штатів і федеральних територій, а також для досягнення інших цілей». Він набув юридичної сили 8 лютого 1887 року [5].

В даний час більшість індіанців мешкають у межах федеральних резервацій, тобто територій, залишених за індіанцями за договорами із Сполученими Штатами, виконавчими розпорядженнями президента США та адміністративними актами окремих штатів Америки. Внаслідок багатовікових перетворень права власності, що стосується земель індіанців, нині за аборигенами залишилося тільки 56,2 млн. акрів землі (2% загальної площі американської держави). Окрім земель резервацій в аборигенів є й інші види «індіанських земель», а саме: виділені землі, землі з обмеженим правовим статусом та індіанські заповідні землі в окремих штатах. Ці землі в основному знаходяться на режимі довірчого управління з боку уряду Америки.

Виділені землі, які є залишками зарезервованих за індіанцями територій, що були передані племенам під час утворення резервацій, з кінця дев'ятнадцятого та початку двадцятого століть перебувають у довірчому управлінні. Цей режим землекористування на практиці здійснюють посадовці міністерства внутрішніх справ США. Сьогодні загальна площа земель такого статусу становить 10 059 290,74 млн акрів.

Наступним видом індіанського землекористування є землі, закріплені за індивідуальною особою на праві обмеженого статусу. Це означає, що така земля може бути відчуженою або обтяженою власником за згодою міністра внутрішніх справ відповідно до федерального закону. Є також індіанські заповідні землі штатів, що перебувають у довірчому управлінні з боку органів влади штатів. Вони підпадають під дію законів окремих штатів на підставі угод, які свого часу племена аборигенів підписували з урядами окремих штатів або навіть з органами влади того часу, коли рання Америка перебувала під юрисдикцією уряду Британської імперії [Див.: 6].

Слід вказати, що перераховані види індіанських земель не підлягають оподаткуванню, тоді як окремі племена та окремі особи можуть володіти землею на

праві приватної власності, внаслідок чого їхня власність підпадає під дію законів окремих штатів про місцеве оподаткування.

Правовий статус індіанських земель складався протягом століть. У ньому відображені засадничі положення Британської імперської конституції, яка розглядалася як сукупність основних прав і свобод підданих Корони Англії, правових звичаїв та усталеної юридичної практики, в тому числі, – щодо розв'язання суперечок стосовно того, хто, на якому праві та на якій території володіє, користується і розпоряджається земельними ресурсами [7, с. 63–66]. Під час війни за незалежність США представницький орган повсталих колоній, Констинентальний конгрес, у 1777 році виробив першу конституцію США, Статті конфедерації, затверджені в 1781 році. У цьому акті були зафіксовані права штатів на переважне ведення справ з аборигенами, особливо щодо укладення земельних угод. Потім Континентальний конгрес неодноразово виносив рішення про те, що в майбутньому кордон США повинен був відсуватися все далі на захід в міру виникнення нових штатів.

Згідно зі Статтями конфедерації окремі штати мали право оголошувати війну, а це автоматично давало їм можливість захоплювати індіанські землі [8, с. 2]. Закінчення війни за незалежність і визнання Англією суверенітету США висунуло складні проблеми у відносинах нової держави з корінним населенням. Після проголошення незалежності американський Конгрес первісно визнав індіанські племена «повноправними націями», які мають право підписувати договори з Америкою. Всі угоди, що стосувалися «поступок» індіанської землі Сполученим Штатам, повинні були оформлятися вождями племен і представниками Континентального конгреса, а згодом – уповноваженими президента і уряду країни. На практиці ж це правило завжди порушувалося американським урядом, і тому протягом цілого століття на теренах США відбувалися перманентні «індіанські війни», під час яких аборигени поступово позбавлялися землі й відтеснялися у пустельні райони Америки, непридатні для ведення традиційного господарства індіанців [Див.: 9].

Уряд США не чекав на те, щоб аборигени поступово пристосовувалися до «цивілізованого буття». Навіть так звані «П'ять цивілізованих націй», індіанці мускогомовних племен криків, чироків, чоктавів і чикасавів, зробили певні кроки до утворення на своїх землях фермерського господарства капіталістичного типу, мали підкоритися примусовому переселенню зі штатів Джорджія і Флорида до резервацій в Оклахомі. Це змусило вождів чироків 1831 року звернутися з позовом до федерального уряду про неприпустимість примусового переселення із земель прашурів. Їхню справу вирішував Верховний суд США на чолі з відомим федеральним суддею Дж. Маршаллом [10].

У рішенні Верховного суду, оголошеному Маршаллом, було вказано, що третя стаття Конституції США, яка вказує межі судової влади, має бути покладена в основу розглядання справи аборигенів.

Другий розділ цієї статті містить вичерпний перелік випадків, на які може бути поширена судова влада. Серед цих випадків позначені суперечки між урядом США, урядами окремих штатів американської федерації та громадянами Америки з одного боку і громадянами чи підданими іноземних держав – з іншого. Що ж стосується «нації» чироків, то вона не може бути визнана ані іноземною державою, ані союзником Америки. Проте індивідуально кожен «тубілець» з конфедерації племен чироків є іноземцем, оскільки він ніколи не виявляв бажання бути відданим Сполученим Штатам. Отже, американці та чироки не пов'язані взаємною відданістю, чужі один одному, і до аборигенів можна застосувати термін «іноземна нація». Що ж стосується земель чироків, то «Індіанська територія» на карті США, в історичних трактатах і законах вже з часів проголошення незалежності Америки вважається територією, що є частиною державної території американського народу. І це означає, що спілкування між американськими громадянами та індіанцями набуває статусу «ведення іноземних справ». Тим не менше, всі без винятку індіанські племена в численних угодах з урядом США завжди визнавали, що знаходяться під захистом Сполучених Штатів, завдяки чому американська держава має єдине і виняткове право управління всіма справами аборигенів. Тому індіанські племена, які постійно перебувають у межах визнаних кордонів Сполучених Штатів, не можуть називатися іноземними націями. Їхній правовий статус нагадує статус підлеглого, який завжди має виконувати волю опікуна – президента США [11].

Слід вказати, що казуїстичне рішення Верховного суду США щодо земельного позову чероків стало підставою для масового переселення багатьох інших індіанських племен із земель прашурів до пустельних, не засвоєних раніше аборигенами територій, які в ту пору не представляли ще «комерційний інтерес» для великих американських фінансистів та промисловців. Під час переміщення аборигенів так званим «шляхом сльоз» їх піддавали грабункам, насильствам і вбивствам білі «фронтирсмени», яких оспівують і нині голівудські кінострічки. Згодом, у 1871 році, коли більшість аборигенів були загнані до резервацій, Конгрес формалізував відносини з індіанськими племенами та общинами. На переконання конгресменів, уряд отримав право не застосовувати інститут договору для врегулювання відносин з індіанськими племенами. Для вирішення індіанських справ, передусім земельних, слід було застосовувати виконавчі накази президентів США. Що стосується урядів окремих штатів, то їхні виконавчі накази щодо індіанських земель набували юридичної сили лише в разі схвалення з боку Конгресу США. Проте завершення промислового перевороту в Америці, перехід цієї держави від мануфактурного капіталізму до промислового стимулювали підвищений інтерес великих корпорацій до резервацій, в яких аборигени «мали під своїми ногами» великі природні ресурси. Саме тоді й з'явився проект освоєння цих земель, запропонований сенатором Дауесом [12].

В Акті Дауса вказувалося, що його мета полягає в тому, щоб позбавити корінних американців від бідності, стимулювати їхню інкорпорацію до американського суспільства. Тому індіанці мали перейти від обчинного землекористування до індивідуального володіння землею та від натурального господарства – до комерційного. Закон передбачав, що уряд буде дбати про те, щоб землі резервацій, які не засвоювалися аборигенами на суто капіталістичних засадах, продавалися на відкритому ринку, а гроші, які урядові агенти отримували б від учасників земельних торгів у резерваціях, слід було передавати до «бюджету» відповідних індіанських племен.

Однак під час голосування за проект Акту Дауса в нижній палаті американського Конгресу пролунав голос меншини, яка наполягала на наступному: «Вигода для індіанців, про яку пророкує цей акт, всього лише привід для захоплення резерваційних земель і подальшого їх використання. Зрештою, це призведе до повного зникнення індіанців, так як все буде зроблено під фальшивим гаслом «гуманізму» заради задоволення корисливих апетитів нашої нації. Згідно із цим законом, який отримав благословення глави Департаменту внутрішніх справ, спроба перетворити індіанця на білу людину є найзухвалішою, найбільш сміливою і невинуватною з усіх зроблених коли-небудь зазіхань на його права. Неважливо, якого рівня цивілізованості досягли б індіанські племена, якби зберегли родовий лад, але в рамках цієї системи, насаджуваної нами, вони поступово вироблять імунітет до цивілізації і свою думку щодо корисності того, що пропонує їм цей акт. Для індіанців було б набагато корисніше, якби ми виконали хоча б малу частину тих договорів, які уклали з ними. Ось цього якраз-то ми ніколи і не робили, і здається, що завдяки цьому законопроект ми це ніколи і не зробимо. Ми бажаємо тільки одного – забрати їхню землю, і зобов'язані це зробити. Решта нас не хвилює» [13]. Однак більшість конгресменів не звернули на це заперечення жодної уваги.

Спочатку Акт Дауса не застосовувався на території штатів Індіана, Оклахома і Нью-Йорк, де мешкали мускогомівні племена чироків, криків, чоктавів, чикасавів і семинолів, алгонкиномівні племена майямі, пеорія, оседж, каскаскія, піанкошоу, сак і фокс та ірокезьке племя сенека. Проте згодом і ці племена відчули важкі наслідки закону про скасування обчинного землекористування.

Отже, закон Дауса був спрямований на руйнування обчинної земельної власності індіанців. Він означав неминуче знищення всієї племінної організації корінних жителів Північної Америки, адже саме це краще за все сприяло бажанню залізничних і земельних корпорацій пожитися за рахунок експропрійованих урядом індіанських територій. Згідно з цим законом під час розділу земельної власності племені голові кожної сім'ї відрізувся наділ в 160 акрів. Інші ж дорослі члени родин аборигенів мали отримати наділи площею в 80 акрів. За таких норм тільки менша частина земель племені переходила у приватну власність, інша ж велика частина території будь-якої індіанської резервації ставала

надбанням федерального уряду, який отримав право на розпродаж відтатої від аборигенів землі на відкритому земельному ринку [14, с. 88]. До того ж посадовці Бюро у справах індіанських племен оголошували у кожній резервації, що індіанські родини отримали право використовувати цю землю протягом лише 25-ти років, після чого слід було отримувати новий дозвіл на користування землею від федеральної влади. З цього випливає, що по закінченні 25-річного терміну індіанець більш не залишався членом племені, адже він ставав жителем штату, на території якого знаходилася резервація. Для «цивілізованого» таким чином аборигена наставали важкі часи, адже він не міг більше користуватися хоча б примарним захистом одноплемінників.

За півстоліття після прийняття Конгресом Акту Дауса територія резервацій скоротилася втричі. В результаті індіанці втратили 86 млн. акрів землі, що належала їм до прийняття закону. Що ж стосується «покращення життя аборигенів», то за законом суми, які надійшли від продажу «надлишків» племінних земель, повинні були витрачатися на культурне і економічне обслуговування індіанців: на будівництво та утримання шкіл, охорону здоров'я, будівництво зручних осель, придбання одягу тощо. Однак гроші за «поступки» індіанської землі не видавалися аборигенам безпосередньо. Індіанці отримували належне у вигляді щорічної ренти продуктами, насінням та ін., і на цьому наживалися постачальники, які уклали контракти з Бюро у справах індіанців. При цьому слід вказати на те, що Конгрес США і понині продовжує гальмувати виплату своїх боргів індіанцям. Існування «індіанської земельної ренти» ставить корінних американців у двозначне становище жебраків, а не рантьє буржуазного типу. Нарешті, найбільш жахливий прояв індіанської політики США полягав у тому, що землі резервацій і приватні ділянки аборигенів у будь-який момент могли бути відчужені для будь-яких суспільних цілей відповідно до законодавства штату або території, де вони розташовані.

Під час світової економічної кризи, яка розпочалася 1929 року саме в Америці, індіанські резервації прийшли до повного занепаду. Тому Конгрес США мав прийняти Закон про реорганізацію індіанців від 18 червня 1934 року (також відомий як Закон Уілера-Говарда). За цим актом передбачалися гарантії індіанцям певних прав. Зокрема, було скасовано приватизацію загальних землеволодінь індіанців і оголошено про повернення до місцевого самоврядування на племінній основі. До того ж автори цього акту оголосили про створення здорової економічної основи для існування індіанських резервацій, однак ці гарантії так і не були реалізовані.

У 1954 році Міністерство внутрішніх справ США почало здійснювати політику «термінації» (припинення відносин опікуна і підопічного між федеральним урядом і племенами). Одним із результатів стало скасування 109-ти індіанських груп, які займали 5527,4 кв. км. земель. Така індіанська політика була спрямована на полегшення доступу корпорацій до ресурсів, які перебували в надрах резервацій. Це природно, адже більш ніж половина з розвіданих на

сьогодні в США запасів урану знаходиться в межах сучасних індіанських резервацій. На індіанській території перебувають також чверть всіх запасів високоякісного вугілля з низьким вмістом сірки, п'ята частина нафтових запасів і природного газу країни, а також основні запаси міді та деяких інших металів.

Очевидно, що здійснене за Актом Дауеса перетворення всього життя і побуту індіанців на буржуазних засадах мало негативні наслідки. Тому віковий досвід втілення цього акту довів, що загальне володіння землею і племінний уклад життя утворювали для індіанців єдину можливість самозбереження, порятунку своєї етнічної спільності і культури. У результаті сучасні форми угод про врегулювання земельних відносин в США за участю індіанців не мають правового статусу «договору», але ті договори, що були укладені до 1871 року, залишаються частиною чинного американського права [15, с. 364–365].

Висновки. Федеральна влада США ставилася до індіанців Північної Америки як до незалежних націй лише в добу формування незалежної американської держави. Тоді за інерцією, яка «підживлювалася» досвідом вирішення «індіанської земельної проблеми» органами влади ще Британської Америки, Вашингтоном було укладено десятки земельних угод з різними племенами. Перехід США до промислової стадії розвитку капіталізму призвів до скасування договірної основи відносин між урядом США та індіанцями, що мало своїм наслідком захоплення земель

племен великими американськими землевласниками та запропорення аборигенів до резервацій. Це викликало спроби американських урядовців перетворити колективну земельну власність племен аборигенів на приватну, подібну до фермерської власності, і цей курс індіанської політики Сполучених Штатів обумовив появу акту Дауеса. Він піддав руйнуванню весь уклад індіанців, його соціально-економічні та етнічні основи. Тому не дивно, що віковий досвід втілення Акту Дауеса довів, що загальне володіння землею і племінний уклад життя утворювали для індіанців єдину можливість самозбереження, порятунку своєї етнічної спільності та культури.

Останнім часом Конгрес США уникає вирішення будь-яких земельних питань у стосунках з корінними народами без попередніх переговорів або компенсацій. Так, у 1971 р. Конгресом США був прийнятий Закон про врегулювання прав на землі корінних жителів Аляски. Цей закон передбачав виділення 40 млн. акрів земель, а також грошову компенсацію дванадцяти новоствореним регіональним корпораціям корінних жителів Аляски – індіанців, ескімосів та алеутів. Водночас корінні жителі Аляски остаточно відмовлялись від претензій та позовів до федерального уряду та уряду штату. Саме такий курс індіанської земельної політики Конгрес США збирається проводити серед інших племен аборигенів. Цей курс, зрозуміло, вкликає багато питань, однак його результати можна буде оцінити в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. American Indian People and Tribes URL: https://www.mnsure.org/assets/ATF-AI-Definitions-2012-09-27_tcm34-185317.pdf
2. Pevar S. The Dawes Act: How Congress tried to destroy Indian reservations. February 8th, 2012. URL: <https://blog.oup.com/2012/02/dawes-act-congress-indian-reservations/>
3. Аблятифов Р. Досвід державної політики США щодо племен американських індіанців та корінних жителів Аляски. Висновки для України. URL: <http://cidct.info/uk/studii/5-6%2805%29/8.html>
4. The Legal Status of Indian Suffrage in the United States. URL: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3847&context=californialawreview>
5. An Act to provide for the Allotment of Lands in Severalty to Native Americans on the Various reservations, and to extend the protection of the laws of the United States and the Territories over the Indians, and for Other Purposes. Forty-ninth Congress. Sess. II. Chs. 105, 119, 1887. p. 388-391. URL: <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/49th-congress/session-c49s2ch119.pdf>
6. Калашников В.М. Антиколоніальна боротьба індіанців Северної Америки в XVII-XVIII веках. Днепропетровск: ДГУ, 1992. 175 с.
7. Калашников В.М., В.М. Малишко. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607-1775 роки) : монографія. Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту держави і права НАН України ім. В.М. Корецького. Київ: Логос, 2015. 485 с.
8. Harmon J. D. Sixty years of Indian Affairs: Political, Economic, Diplomatic, 1789-1850. – Chapell Hill: University of Illinois Press, 1941. XX. 560 p.
9. Калашников В.М. Борьба индейских племен Северной Америки против американских колонизаторов (1776-1814 гг.): автореф. дисс. ... на соиск. учен. степ. канд. историч. наук: 07.00.03 «Всеобщая история». Москва: МГУ, 1977. 22 с.
10. Титов В.Д. Вклад Джона Маршалла в юриспруденцію США. 22.04.2010 р. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/100/17027-vklad-dzhona-marshalla-v-yurisprudenciyu-ssha.html>
11. Cherokee Nation v. State of Georgia, 1831. URL: <http://www.cherokee.org/About-The-Nation/History/Trail-of-Tears/Cherokee-Nation-v-State-of-Georgia>
12. An Act to Provide for the Allotment of Lands in Severalty to Native Americans on the Various Reservations, and to Extend the Protection of the Laws of the United States and the Territories over the Indians, and for Other Purposes. Forty-ninth Congress. Session II, 1887. p. 388–391. URL: <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/49th-congress/session-c49s2ch119.pdf>
13. Костян И. Апачи. По законам белого человека. URL: <https://www.proza.ru/2014/09/15/1243>
14. Churchill W. Kill the Indian and Save the Man: the Genocidal Impact of American Indian Residential Schools. San Francisco: City Lights Press, 2004. 128 p.
15. Wilkins D.E. American Indian Sovereignty and the U.S. Supreme Court: The Masking of Justice. Austin: University of Texas Press, 1997. 421 p.